

Vanedannende legemidler i allmennpraksis – problemer og dilemmaer

Farmasidagene, 6. november 2014

Ivar Skeie
Spesialist i allmennmedisin, PhD
Sykehuset Innlandet
Senter for rus og avhengighetsforskning, UiO

Disposisjon

- Hvilke legemidler og hva er spesielt med dem ?
- Hvilke pasientgrupper ?
- Hva kan gjøres ?

Hvilke legemidler ?

- Opioider – ”tunge” og ”lette”
- Benzo
- Z-hypnotika (zopiklon – zolpidem)
- Enkelte andre ? (Lyrica – pregabalin, Seroquel – quetiapin)

Hva er spesielt med disse
legemidlene ?

Nevrobiologisk grunnlag

- Hjernens ”belønningssystem” – det mesolimbiske system, dopaminerge baner – lystopplevelse
- Kroppens egne opioider
- Ved gjentatt, kraftig og hyppig stimulering – belønningssystemet bringes ut av ballanse
- Toleranseutvikling, nedsatt virkning av en gitt dose, økt stimulering/dose for å oppnå samme effekt

Nevrobiologisk grunnlag...

- Evolusjonsperspektiv: Belønne atferd som fremmer overlevelse og formering
- Naturlige stimuli versus ”unaturlige” stimuli (psykoaktive stoffer som vi ikke er blitt tilvant gjennom vår evolusjonære utvikling)
- ”Unaturlige” (rusmidler) stimuli gir sterkere effekter (økt dopaminfrigjøring) enn naturlige stimuli, belønningssystemet ”kortsluttes” og overbelastes

Nevrobiologisk grunnlag....

- Mindre *"liking"* og mer *"wanting"*
- Ved sterk stimulering over tid: *"learning"* (endret *"genuttrykk"* i belønningssystemet)
- Varige eller forbigående endringer ?

Tvangsmessig atferd

- Rusatferden opprettholdes – selv om personen *vet om* de skadelige (ødeleggende) effektene og selv om personen *ønsker* å slutte
- Rusatferden styres på et ”dypere” nivå enn ”vilje”
- Grunnleggende for å forstå hvorfor rusatferden opprettholdes og hvorfor den får så ødeleggende konsekvenser

Ambivalens – mellom tvang og frie valg

- Avhengighet handler ikke (bare) om vilje(ssvakhet) og moral
- Men heller ikke om at den avhengige styres ”viljeløst” av avhengigheten som en ”robot”
- Motsigelse: Vilje til/håp om grunnleggende endring i atferd versus evne til å gjennomføre endringen
- Tilfriskning – et valg?
- Mulig å gripe terapeutisk inn i ”ambivalensrommet”

Hva er spesielt ?

- Potensial for avhengighet
- ”Kortslutning” av belønningssystemet
- Liking – wanting – learning
- Indikasjoner – kortvarig/langvarig bruk – unike egenskaper
- Bruk utenfor indikasjonsområdet
- Førerkort / arbeid som krever spesiell årvåkenhet

Hvilke pasientgrupper ?

- Omfattende/kroniske ikke-maligne smerter
- ”Tunge” rusmiddelavhengige – illegale stoffer
- Unge med ”livsproblemer” – rus – selvmedisinering
- Faste brukere av vanedannende legemidler på resept
- Bruk i ulike krisesituasjoner
- Grensetilfeller – glidende overganger

Smerter ved ikke-malign sykdom

- Kort bruk av opioider ved kortvarige smertetilstander
- Kroniske smerter – om mulig uten bruk av opioider
- Hvis opioider – unngå om mulig fast bruk – endring i retningslinjer
- Sårbarhet for problembruk? Personlighetsproblematikk?
- Tegn til problembruk og avhengighetsutvikling ?
Gråsoner ?
- Hva hvis avhengighet utvikles ?

”Tunge” rusmiddelavhengige – illegale stoffer

- Hovedregel – ingen vanedannende legemidler til ”aktive” brukere av illegale rusmidler eller alkoholavhengige
- ”Nedtrapping” ved opioidavhengighet utenfor LAR – samarbeid med lege i spesialisthelsetjenesten (TSB)
- LAR

Unge med ”livsproblemer” – rus – selvmedisinering

- Hovedregel – ikke benzo til unge
- ”Benzo-for-vondt-i-sjela”-kultur
- Hvis benzo – følg indikasjon
- Andre tiltak – annen behandling enn benzo
- Gråsone mot illegalt rusmiljø

De som bruker vanedannende
legemidler fast

Fra pasientens ståsted

- ”Kan ikke klare” livet uten B-preparatet
- Stadig redd for at legen skal bringe avvenning på bane
- Sterke bindinger til legen som forskriver – redd for ”miste” legen
- Uklar oppfatning av avgrensningen mellom smerte, angst, depresjon og abstinens
- Sterkt ”lidelsestrykk”
- Sterk vegring mot endringer i opplegg, frykt for ”det ukjente”

Fra legens ståsted

- De aller fleste kjenner indikasjonene og farene
- De aller fleste har ”riktige” holdninger
- De fleste synes de forskriver for mye B-preparater, særlig i grenselandet og utenfor indikasjonsområdene
- De fleste synes dette er ”vanskelig”

- Legene møtes gjerne av *sterk vegring og motstand* når nedtrapping og avvenning bringes på bane
- Det hjelper lite å ”moralisere” over legene
- Mangler gode redskaper

”Sjekkliste-metoden”

- Registrere ”faste” B-brukere i to måneder
- Tenke gjennom hva man skal gjøre i forhold til hver enkelt
- Bruke sjekklista
- Lage plan – ta det opp med pasienten
- Gå gjennom sjekkliste ved faste mellomrom, for eksempel en gang i året

Hvordan ser ei sjekkliste ut ?

Førstegangsforskrivning:

1. Foreligger medisinsk indikasjon?	Ja/nei
Hvis nei, likevel forskrive	Ja/nei
Hvis ja, hvorfor?.....	
2. Kjenner du pasienten?	
Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
Hvis ja, hvorfor?.....	Ja/nei
3. Er ikke-medikamentell behandling vurdert?	Ja/nei
Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
Hvis ja, hvorfor?.....	

4.	Er ikke-vanedannende medikamenter vurdert?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive ?	Ja/nei
	Hvis ja, hvorfor?.....	
5.	Er det forhold ved pasienten som bør foranledige ekstra varsomhet ved forskrivning?	Ja/nei
	Hvis ja, likevel forskrive?	Ja/nei
	Hvis ja, hvorfor?.....	
6.	Er forhold til kjøreevne/førererkort vurdert?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
	Hvis ja, hvorfor?.....	

7.	Er varighet av forskrivning/pakn.størr. vurdert?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
8.	Er dose vurdert i forhold til alder?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
9.	Er det informert om bivirkninger/ avhengighets-risiko?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei

Annengangsforskrivning

1.	Ny forskrivning ved konsultasjon?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive	Ja/nei
	Hvis ja, hvorfor?.....	
2.	Er videre forskrivning gjennomtenkt i forhold til gevinst/risiko?.....	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive	Ja/nei
	Hvis ja, hvorfor?.....	
3.	Er plan for gjennomføring av behandling dokumentert i journal?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
	Hvis ja, hvorfor?.....	

4. Er det gitt informasjon om fare for avhengighet? Ja/nei

Hvis nei, likevel forskrive? Ja/nei

Hvis ja, hvorfor?.....

5. Er det gjort avtale om kontroll? Ja/nei

Hvis nei, likevel forskrive? Ja/nei

Hvis ja, hvorfor?.....

Langtidsfor skrivning

1. Foreligger medisinsk indikasjon (ikke avhengighet)? Ja/nei

Hvis ja, hvilken?.....

Hvis nei, foreligger medikament-
avhengighet?

Ja/nei

Hvis nei, likevel forskrive?

Ja/nei

Hvis ja, hvorfor?.....

- 2. Ved medikamentavhengighet, mener du det er rett å forskrive til pasienten? Ja/nei**
- Hvis ja, er nedtrapping/avvenning vurdert? Ja/nei**
- Hvis ja, skal nedtrapping iverksettes? Ja/nei**
- Hvis nei, skal dette vurderes? Ja/nei**
- 3. Er det vurdert om forskrivningen totalt sett bedrer pasientens livskvalitet? Ja/nei**
- Hvis ja, hvordan?**
- Hvis nei, likevel forskrive? Ja/nei**

4.	Foreligger avtale med pasienten om behandlingsplan?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
5.	Er det innhentet second opinion?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
6.	Er hensyn til kjøreevne/førerkort vurdert?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei
7.	Er det vurdert om det kan foreligge større misbruk, blandingsmisbruk?	Ja/nei
	Hvis nei, likevel forskrive?	Ja/nei

8. Er du sikker på at det er pasienten – og ikke andre - som bruker medisinene? Ja/nei
- Hvis nei, likevel forskrive? Ja/nei
9. Føler du deg under ikke-faglig press ved forskrivningen? Ja/nei
- Hvis ja, likevel forskrive? Ja/nei